

گزارش «فرهیختگان» از آخرین وضعیت دریاچهٔ ارومیه

احیای دریاچه شدنی است اما سخت‌تر از همیشه

سیدعلیرضا طاهری خبرنگار

تصاویر اخیر منتشر شده از وضعیت دریاچه ارومیه نشان می‌دهد که یکی از مهم‌ترین دریاچه‌های تاریخ ایران در وضعیت نابسامانی قرار داشته و دیگر تا خشک شدن کامل فاصله‌ای ندارد. در ۱۵ سال گذشته سلسله اقداماتی برای احیا و حفاظت از دریاچه ارومیه صورت گرفت که از مهم‌ترین اقدامات در این زمینه می‌توان به سسال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۲ اشاره کرد که ستاد اجرایی مدیریت حوضه آبخیز دریاچه ارومیه با دبیرخانه مستقر در سازمان حفاظت محیط‌زیست تشکیل شد و پس از آن در سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۰ ستاد احیای دریاچه ارومیه با دبیرخانه مستقر در دانشگاه صنعتی شریف برقرار و از سال ۱۴۰۰ تاکنون با دبیرخانه مستقر در استانداری آذربایجان غربی تشکیل شد. به‌معنای دیگر در ۱۵ سال گذشته سه ستاد برای احیای این دریاچه تشکیل شد که عملکرد هر یک از ستادها در حفاظت از تراز آب دریاچه به‌صورت دقیق مشخص است.

با وجود تشکیل ستادهای مختلف و زحمات صورت‌گرفته، نتیجه نهایی این است که دیگر دریاچه ارومیه‌ای مثل قبل نداریم و در ماه‌های آینده با آخرین دریاچه فرصت برای احیا و زنده نگه‌داشتن دریاچه ارومیه مواجه هستیم. به گفته کارشناسان این حوزه، اگر تا چند ماه آینده آبی وارد دریاچه نشود دیگر نمی‌توان امیدی به احیای این دریاچه داشت. به این صورت دولت می‌بایست با فوریت به مسئله احیای دریاچه ارومیه ورود کرده و با تخصیص اعتبارات لازم سعی در تحقق ورود آب به دریاچه ارومیه داشته باشد.

«فرهیختگان» در مصاحبه با علی حاجی مرادی، مسئول پیشین واحد فنی ستاد احیای دریاچه ارومیه و کارشناس ارشد آب، به موضوع روند خشک‌شدن کامل دریاچه ارومیه در سال‌های گذشته پرداخته و با نگاهی به وضعیت خطیری کنونی به اقداماتی که می‌بایست هرچه سریع‌تر در دستور کار قرار گیرد اشاره کرده است.

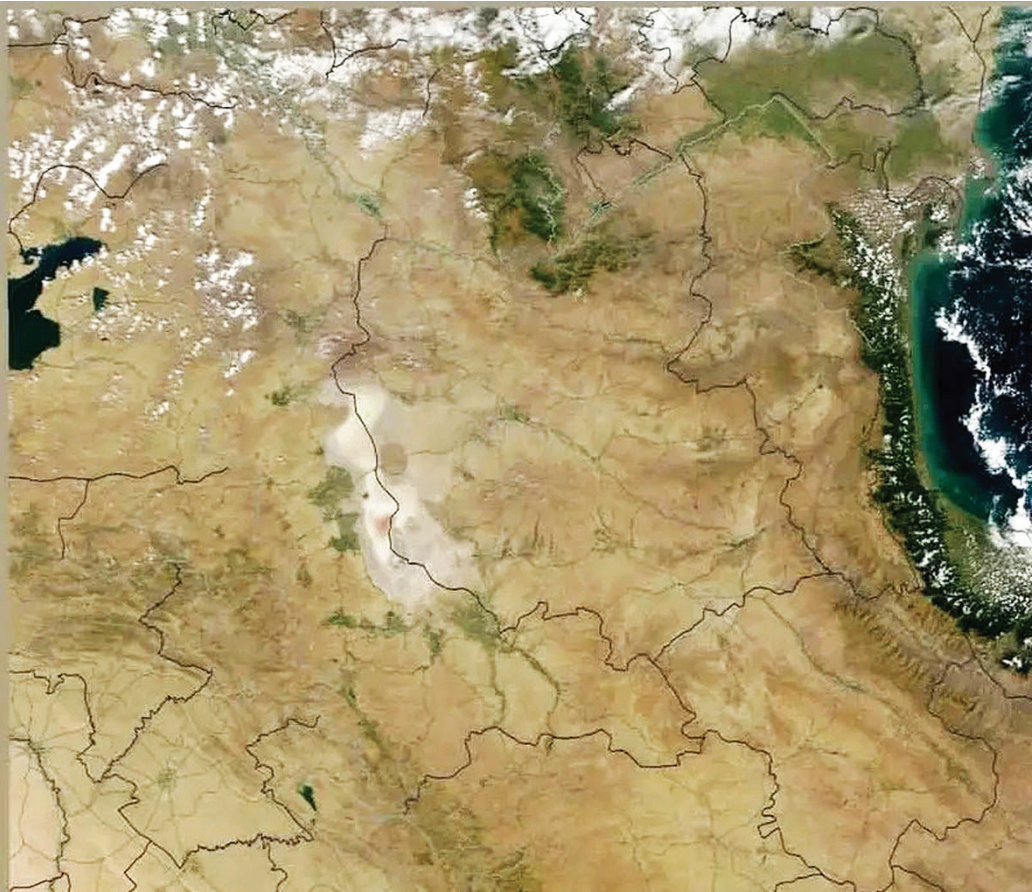
در سال ۱۴۰۴ قرار بود تراز دریاچه ارومیه به تراز استاندارد برسد

ستاد احیای دریاچه ارومیه در سال ۱۳۹۲ تشکیل شد و ظرف مدت ۶ ماه مأموریت یافت که راهکارهای احیای دریاچه ارومیه را طراحی و تدوین کند. حاجی مرادی در خصوص روند فعالیت این ستاد گفت: «مجموع راهکارها در همان بازه شش‌ماهه طرح شده و سپس جمع‌بندی شد و در جلسه هشتم تیرماه سال ۱۳۹۳ هیئت وزیران به تصویب رسید. مجموعه راهکارها مجتمع در ۲۷ عنوان راهکار بود که بالغ بر ۱۰۰ عنوان پروژه را در بر می‌گرفت. بر اساس آن برنامه زمان‌بندی که وجود داشت، قرار بود که تا سال ۱۴۰۴ عمده پروژه‌هایی که ذیل این راهکارها بودند به سرانجام برسند و تراز دریاچه ارومیه به تراز اکولوژیک برسد.»

حاجی مرادی در خصوص میزان موفقیت ستاد احیای دریاچه ارومیه گفت: «وضعیت عمومی دریاچه ارومیه از سال ۱۳۹۳، یعنی همان هشتم تیرماه ۱۳۹۳، به نحوی بود که تراز دریاچه ۰٫۱ سانتی‌متر و حجم آبش به کمتر از ۷۰۰ میلیون متر مکعب رسیده بود. طی اقداماتی که در بازه زمانی سال ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۰ انجام شد، تراز آب بیش از یک متر افزایش و حجم آب به ۴ میلیارد متر مکعب رسید. اما تصور ما این بود که با تغییر دولت‌ها، یک اقدام محیط‌زیستی مهم تحت‌الشعاع قرار نمی‌گیرد و کماکان می‌توان پروژه‌ها و طرح‌هایی که برای احیای دریاچه تعریف شده بود را همچون هفت سال قبل از آن نیز پیگیری کرد. اتفاقی که در سال ۱۴۰۰ افتاد این بود که ستاد احیا به‌نوعی کاملاً تعطیل شد. از مجموع اقدامات ۱۲ سال گذشته باید این موضوع را در نظر گرفت که عملاً از سال ۱۴۰۰ تا به امروز احیای دریاچه ارومیه تعطیل شده است و هر آنچه به‌عنوان اقدام از آن نام برده می‌شود، به گواه خود دوستانی که در دبیرخانه و در استانداری بودند، این است که هیچ اعتباری برای این موضوع در نظر گرفته نشده است؛ هیچ محل استقرار فیزیکی برای کارکنانش در نظر گرفته نشده است و هیچ برنامه مدونی در چهار سال گذشته برای احیای دریاچه نبوده است. برای بررسی اقدامات یک دهه گذشته تا امروز باید ۱۲ سال گذشته را به دو دوره هفت‌ساله و چهارساله تقسیم کرد. هفت سال منتهی به ۱۴۰۰ را باید جداگانه به قضاوت بنشینیم و این چهار سالی که عملاً دریاچه ارومیه تعطیل بوده است، جداگانه بررسی شود.»

از سال ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۰ تراز دریاچه یک متر افزایش پیدا کرده بود

حاجی مرادی در خصوص ۲۷ راهکار و ۱۰۰ پروژه تعریف‌شده در ستاد احیای دریاچه ارومیه در مدت زمان سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۰ گفت: «در بازه زمانی ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۰ تراز آب دریاچه یک متر افزایش پیدا کرده بود. این اقدامات ذیل آن ۲۷ راهکار کلی بسود. البته یکی از راهکارها، دو ماه بعد از تصویبش، تحت عنوان راهکار بازنشستگی اراضی زراعی آبی، تحت تصمیم نمایندگان مجلس شورای اسلامی متوقف شد. اما آن ۲۶ راهکار دیگر طی هفت سال ملاک عمل بودند و بیش از ۱۰۰ پروژه ذیلش تعریف شده بود. یک دسته از اقدامات، اقدامات پروژه‌ای بودند که با طی آن هفت سال به بالای ۹۰ درصد پیشرفت فیزیکی رسیده بودند یا به مرحله بهره‌برداری رسیده بودند. یک سری از اقدامات هم، اقدامات جاری سنواتی بود؛ به این معنا که از ابتدای هر سال آبی، یک دسته از اقدامات اعم از انسداد چاه‌های غیر مجاز در کانون‌های غیرزراعی، برنامه‌ریزی منابع آب، تعیین سهم‌آب‌ها و مبنای قانون مصوب مجلس شورای اسلامی مبنی بر اولویت محیط‌زیست هم‌تراز اولویت شرب و بالاتر از اولویت صنعت و کشاورزی

و تعیین الگوی کشت زراعی بر مبنای حداقل مصرف آب در رودخانه‌ها و سدها، اقداماتی بود که به‌صورت سنواتی از سال ۹۳ تا ۱۴۰۰ به‌صورت پیوسته مورد پیگیری قرار داشت.»

از سال ۱۴۰۰ پروژه‌های احیای دریاچه ارومیه نیمه‌تمام رها شد

از سال ۱۴۰۰ تا به امروز، با فراز و نشیب پرتلاطم دنیای سیاست، تمرکز بر احیای دریاچه ارومیه کم شد و دیگر مانند گذشته در کانون توجه قرار نگرفت. حاجی مرادی با اشاره به اقداماتی که در ۴ سال گذشته صورت گرفته گفت: «ما شاهد بودیم از سال ۱۴۰۰ تا امروز پروژه‌هایی که به بالای ۹۰ درصد پیشرفت فیزیکی رسیده بودند و طرح‌ها و اقدامات روتین سنواتی همگی کنار گذاشته شد. برای مثال احداث تصفیه‌خانه تریز که به نزدیکی ۹۰ درصد پیشرفت فیزیکی رسیده بود، حدود چهار سال است همچنان در همان وضعیت باقی مانده و به بهره‌برداری نرسیده است. پیش‌بینی شده بود ۱۲۵ میلیون متر مکعب از محل تصفیه‌خانه تریز منتقل شود که قرائن اتفاق هنوز نیفتاده است. طرح احداث سازه‌های اندازه‌گیری توزیع و انتقال آب در شبکه‌های پایاب سدها اقدامی بود که در شبکه آبیاری زرینه‌رود و مهادیات تا قبل از سال ۱۴۰۰ به بهره‌برداری رسید، اما سایر اقداماتی که برای سایر شبکه‌های آبیاری در دست انجام بود، به دلیل عدم تخصیص اعتبار، به‌خصوص در شبکه میان‌دوآب، چهار سال متوقف باقی مانده است. طرح ساماندهی رودخانه‌ها و لایروبی رودخانه‌ها تا سال ۱۴۰۰ در ۲۴۰ کیلومتر از طول رودخانه‌های ورودی به دریاچه ارومیه انجام شده بود. بعد از سال ۱۴۰۰ هیچ اعتباری به ساماندهی و لایروبی رودخانه‌ها اختصاص پیدا نکرد و می‌توان گفت که رودخانه‌ها در اثر رسوبات پر شدند و مسئله انتقال آب در منتهی‌الیه رودخانه‌های زرینه‌رود، سیمینه‌رود و گدارچای برای رسیدن به پیکره آبی دریاچه ارومیه به‌خوبی انجام نمی‌شود.»

حاجی مرادی با ارائه شواهد دیگر در خصوص رهاشدن پروژه‌های نیمه‌تمام اضافه کرد: «شواهد برای رها شدن پروژه‌ها بسیار است. برای مثال موضوع تعیین سقف سطح کشت چغندر در عدد ۱۲۶۰۰ هکتار در سطح حوضچه بود که به‌خوبی تا سال ۱۴۰۰ روی آن پافشاری و اصرار اجرایی وجود داشت. آن موضوع به حال خودش رها شد و الان زیر کشت چغندر افزایش یافته است. موضوع عدم واگذاری اراضی ملی و منابع طبیعی برای توسعه باغ در طی چهار سال گذشته به حال خودش رها شد و مجدداً شاهد توسعه زیر کشت باغات در حوزه دریاچه هستیم. این‌ها اقداماتی بود که منجر شده بود تا مسیر حرکت در جهت احیای دریاچه ارومیه از سال ۹۳ آغاز شود و رفته‌رفته هر سال مقداری به تراز آب اضافه شود، اما ناگهان با توقف همه این فعالیت‌ها از سال ۱۴۰۰ تا به امروز، طی چهار سال شاهد هستیم که نه‌تنها وضعیت بهتر نشده، بلکه در حال حاضر تراز دریاچه از سال ۱۳۹۳ نیز پایین‌تر است و بنابر تصویر ماهواره‌ای ناسا، کل پیکره آبی دریاچه خشکیده است.»

در دولت جدید تنها ۳ جلسه برای احیای دریاچه ارومیه برگزار شد

وی با اشاره به علت رها شدن پروژه‌های نیمه‌تمام احیای دریاچه ارومیه گفت: «واقعیت سوال اصلی ما

هم این است که دلیل رها شدن این پروژه‌ها چیست. باید گفت که ستاد احیا از ساختار ملی‌اش از سال ۱۴۰۰ تا امروز تنزل پیدا کرد و به ساختار استانی تبدیل و ساختار استانی جایگزین ساختار ملی شده است.

در یک‌سال گذشته توالی برگزاری جلسات تحت نظارت معاون اول رئیس‌جمهور به شدت افت کرد. در حالی که در بازه زمانی قبلی حتماً تکلیف بود که هر چهار ماه یک‌بار جلسات کارگروه به ریاست معاون اول برگزار شود. ما در حال حاضر شاهد این هستیم که در دولت چهاردهم، حدود چند ماه است که با وجود اینکه از جوانب مختلف، چه داخلی و چه خارجی، دولت چهاردهم در مورد وضعیت دریاچه ارومیه مورد قضاوت قرار می‌گیرد با این حال معاونت اول هیچ توجهی به این مسئله نداشته و در چند ماه گذشته در این خصوص جلسه‌ای برگزار نکرده‌اند. از دوازدهم خرداد تا به امروز که به شدت شاهد افت تراز در ارومیه هستیم و از جنبه‌های مختلف در این خصوص دولت مورد انتقاد قرار می‌گیرد، هیچ جلسه‌ای درباره وضعیت دریاچه برگزار نشده است.»

وی در ادامه گفت: «دولت جدید تا امروز تنها ۳ جلسه برگزار کرده است، اما مهم این است که از موقعی که همه توجهات حول موضوع احیای دریاچه

است هیچ توجهی در نهاد ریاست‌جمهوری وجود نداشته است. باید گفت با

گذشت ۶ ماه از سال ۱۴۰۴ تا امروز یک‌ریال برای هیئت عمومی به تصویب

شده، نه تخصیص پیدا کرده. به عبارتی هیچ هزینه تخصیصی ندادند.»

دریاچه به‌طور کامل خشک شده است

حاجی مرادی پیرامون تراز آب دریاچه ارومیه در حال حاضر گفت: «عدد زیر ۱۲۷۰ متر از سطح دریاهای آزاد، از نظر تخصصی به‌زم بنده یک شوخی است؛ این یعنی عملاً دریاچه به‌طور کامل خشک است. اینکه عنوان ۱۲۶۹٫۶۰ مترح بشود، قرائت نامکنمی است. من نمی‌دانم چطور اصل‌عدد ۱۲۶۹٫۶ را قرائت و مطرح می‌کنند. قرائت این عدد یعنی دریاچه ارومیه به‌طور کامل خشک شده است و نشانه خشک شدن کامل دریاچه است، نه چیز دیگر.»

در ماه‌های اخیر برخی مسئولان در توضیح علت افت سطح تراز دریاچه ارومیه عوامل طبیعی مانند افزایش دما و کاهش بارندگی را مطرح می‌کنند. با این حال حاجی مرادی بارد این گزاره معتقد است: «اگر قرار باشد ما به‌صورت کلامی مسئله مدیریت آب را به کاهش بارش و افزایش دما ربط بدهیم، دیگر نباید در استان مازندران و گیلان شاهد بحران آب می‌بودیم. مسئله اساسی ما در خشکی دریاچه ارومیه برمی‌گردد به اینکه مدیریت منابعمان مشکل دارد؛ چه در منطقه‌ای با بارش ۱۰۰ میلی‌متر، چه در منطقه‌ای با بارش ۳۰۰ میلی‌متر و چه در منطقه‌ای با بارش ۷۰۰ میلی‌متر مشکل مدیریت منابع داریم. بنابراین نمی‌توانیم همه‌چیز را نسبت بدهیم به عدد کم‌بارش در منطقه دریاچه ارومیه. اگر عدد کم‌بارش به‌تنهایی مورد بحث بود، بنابراین تالاب انزلی ما هم در منطقه‌ای با بارش بالای ۷۰۰، ۸۰۰ میلی‌متر نباید دچار وضعیتی می‌شد که الان دچار شده است.»

حدود ۷۵ هزار چاه غیرمجاز در حوزه دریاچه وجود دارد

به گفته برخی کارشناسان، آب رودخانه‌ها وارد

دریاچه ارومیه نمی‌شود و بخشی این اتفاق را به

دلیل مصارف کشاورزی و حفر چاه‌های متعدد

بیان کرده‌اند. حاجی مرادی با اشاره به

وضعیت رودخانه‌ها و میزان چاه‌های حفر شده

در حوزه دریاچه ارومیه و با اشاره به کارهایی که در گذشته و حالا صورت گرفته است، گفت: «در سال ۹۴ لایروبی رودخانه‌های منتهی به دریاچه ارومیه صورت گرفت، اما در حال حاضر بعد از گذشت ۱۰ سال مجدد نیاز به لایروبی دارد. بی‌تردید یک دهه از آخرین باری که لایروبی در حوزه دریاچه انجام‌شده می‌گذرد و همین امر باعث می‌شود تا رسوب در رودخانه‌ها دوباره شکل بگیرد. مسئله دیگر در خصوص وضعیت مصارف کشاورزی و میزان چاه‌های غیرمجاز در حوزه دریاچه ارومیه است که آخرین آماری که دور دوم آماربرداری وزارت نیرو داشتیم، ۸۸ هزار حلقه چاه مجاز و غیرمجاز در حوزه دریاچه بود. اما در آماربرداری دور سوم که صورت گرفت، آمارها نشان می‌دهد عدد به بالای ۱۱۷ هزار حلقه چاه رسیده است که حدود ۷۵ هزار چاه غیرمجاز بوده است. ظاهراً دستگاه‌های اجرایی نه تکلیفی از این بابت برایشان تعیین شده بود و نه نظارت شدید و قوی مدنظرشان بود که این اتفاق افتاده است.»

آخرین فرصت احیای دریاچه ارومیه را نباید از دست داد

حاجی مرادی با اشاره به وضعیت بحرانی دریاچه ارومیه از کارهایی که می‌توان در طی ۶۰ روز آینده انجام داد، گفت: «ما کمتر از چند روز دیگر وارد سال آبی ۱۴۰۵–۱۴۰۴ می‌شویم و الان تمامی تذکرات توسط کشاورزان برای کشت وکار سال آبی جدیدشان در دست انجام است. دو موضوع در این شرایط بسیار مهم است: یکی اینکه ما داریم آخرین فرصت احیای دریاچه ارومیه را در سال جاری از دست می‌دهیم. باید به سرعت وارد اقدامات لازم برای ورود آب به دریاچه ارومیه بشویم. به‌جهت اینکه اگر این پیکره برای مدت زمان طولانی به‌صورت خشک باقی بماند، منجر به کریستالی شدن نمک در بستر دریاچه ارومیه و از دست دادن هرگونه امکان برای احیای آن می‌شود. این موضوع خیلی در این روزهایی که ارومیه به‌صورت کاملاً خشک در معرض تابش نور خورشید قرار گرفته، مهم است؛ یعنی باید به‌سرعت به هر طریق ممکن، حتی از طریق خرید آب از کشاورزان هم شده، مقداری آب وارد دریاچه بشود. نکته دوم این است که وزارت جهاد کشاورزی الگوی کشت آبی ۱۴۰۵–۱۴۰۴ را منتشر کرده که به هیچ‌وجه جوابگوی تأمین نیاز دریاچه ارومیه نیست و صددرصد در تضاد با احیای دریاچه ارومیه است. سطح زیرکشت یونجه‌ای که وزارت جهاد کشاورزی به استان‌های آذربایجان غربی و آذربایجان شرقی ابلاغ کرده، ۱۸۰ درجه در خلاف جهت احیای ارومیه خواهد بود و هیچ افقی پیش‌رو برای ما نمی‌گذارد و باعث می‌شود وضعیت بحرانی دریاچه ارومیه تشدید شده و در نهایت باعث می‌شود ما شاهد این باشیم که به‌طور کامل دریاچه را از دست بدهیم.»

امکان انتقال آب از خلیج فارس به ارومیه ناممکن است

در سال‌های اخیر تعدادی از کارشناسان با ارائه طرح انتقال آب از خلیج فارس به دریاچه ارومیه و با ارائه طرح بارور کردن ابرهای آسمانی جهت افزایش بارش‌ها در منطقه دریاچه ارومیه، درصدد عملیاتی شدن این طرح‌ها بودند. حاجی مرادی معتقد است این طرح در زمان موجود ناکارآمد و بسیار زمان‌بر بوده. او در این‌باره گفت: «بنده با هرگونه برنامه و طرحی که موضوع احیای دریاچه را محول به آینده کند مخالفم. در خصوص انتقال آب خلیج فارس یا دریای مدیترانه به دریاچه ارومیه، برآورد ما این است که طرح انتقال آب خلیج فارس به دریاچه ارومیه حدود ۱۵ میلیارد دلار اعتبار نیاز دارد و اگر وزی این اعتبار در دست دولت باشد و بخواید در این زمینه هزینه کند، لافاقل ۱۰ سال زمان خواهد برد. باید توجه کرد که اگر چند ماه دیگر دریاچه ارومیه در معرض تابش نور خورشید باشد، شرایط به نحوی خواهد بود که اگر مقادیر عظیمی از آب خلیج فارس هم به این دریاچه منتقل بشود، دیگر منجر به عمرگیری دریاچه نشده و به‌سرعت تبخیر خواهد شد و به نوعی احیای دریاچه ارومیه به‌طور کامل از دست خواهد رفت.»

از کشاورزان برای احیای دریاچه آب بخريد

حاجی مرادی معتقد است در کوتاه‌ترین زمان ممکن می‌بایست آب وارد دریاچه بشود و در همین زمینه دو راهکار برای احیای دریاچه ارومیه ارائه داده‌و گفت: «تنها دوراهکار ضرب‌الاجل وجود دارد؛ اولی خرید آب‌های مصارف کشاورزی کشاورزان است و دیگری این است که باید الگوی کشت سال زراعی ۱۴۰۵–۱۴۰۴ کاملاً منطبق با احیای دریاچه ارومیه تحریر بشود، نه بر مبنای افزایش تولید برای کشاورزان. همچنین باید گفت از کل ۶ میلیارد متر مکعب آب تجدیدپذیر حوزه دریاچه ارومیه، تنها ۷ درصد از آن (۴۲۰ میلیون متر مکعب) آب شرب مردم است. ما باید دنبال این باشیم که آن ۴/۵ میلیارد متر مکعب دیگر را مدیریت کنیم. در حال حاضر مسئولین باید با فوریت یک منبع آب ۵۰۰ میلیون متر مکعبی از پنجاه هزار هکتار از اراضی زراعی آبی که قابلیت عدم کشت برای دو یا سه سال را دارند خریداری کنند و به‌سرعت به دریاچه انتقال دهند. در کنار آن نیز باید الگوی کشت احیای دریاچه ارومیه بر مبنای تأمین حق‌آبه دریاچه تنظیم و ابلاغ بشود، نه بر مبنای منطقی افزایش تولید به هر شکلی.» حاجی مرادی در آخر با اشاره به وضعیت بارش‌های پاییزی معتقد است: «هیچ امیدی به بارش‌های پاییزی نیست، چراکه بارش پاییزی همیشه صرف جبران ذخایر خود حوضه آبریز شده و ما هیچ انتظاری نباید داشته باشیم که در پاییز روند دریاچه بهبود پیدا کند؛ مگر اینکه عدم کشت اراضی زراعی آبی در وسعتی ۵۰ هزار هکتاری اعمال‌کرده و بتوانیم ۵۰۰ میلیون متر مکعب از آن آب استحصال کنیم.»

